

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї

Наукові праці МАУП, 2006, вип. 2(14), с. 168–170

Розглядаються теоретичні питання функціонування сім'ї, фактори, що призводять до розпаду шлюбу на різних етапах його життєдіяльності. На підставі емпіричного аналізу зроблено висновки про особливості взаємин у сім'ях.

Соціальне життя в сучасній Україні характеризується ствердженням демократичних засад, де зворотним боком цього процесу є девальвація старих і формування нових цінностей суспільства. Проте сама динаміка соціокультурної трансформації українського суспільства в багатьох соціальних аспектах носить стихійний, нерегульований характер як щодо окремої особи, так і сім'ї як однієї з форм соціальних спільностей. Тому соціокультурна трансформація є процесом виникнення кризи психічного життя людини. Кризи соціального плану формують кризи механізмів соціокультурної адаптації і деформують усталену психокультурну модель соціального функціонування особи. Тобто дезорганізуюча форма існування нашого суспільства на сучасному етапі сформувала такий рівень масового психологічного стану, який проявляється поряд з іншими аспектами в дезорганізації механізмів регуляції соціального функціонування сім'ї.

Аналіз наукової літератури, результатів соціологічних, психолого-педагогічних досліджень і матеріали нашого експерименту дають змогу виділити два типи реакції населення на кризову ситуацію в Україні: оціночну і поведінкову.

Оціночна реакція проявляється в незадоволенні людей окремими боками життя, відчутті у них психологічного дискомфорту, зниженні впевненості у завтрашньому дні, формуванні комплексу меншовартості, недовірі до владних структур, бажанні емігрувати тощо. Отже, оціночна реакція населення на соціально- та психотравмуючі фактори життя людини проявляється як перша у структурі реагувань на зростання соціального неблагополуччя [2, 34].

Поведінкова реакція існує у двох варіантах, які умовно називають "боротьба" і "відхід". У рамках розглядуваної проблеми для нас важливо зрозуміти таку позицію, як "відхід". Відхід може бути активним (міграція, дифузія матеріальних і духовних цінностей) і пасивним (алкоголізм, наркоманія тощо). Отже, криза психологічних механізмів адаптації особи призвела до різкого збільшення різних форм девіантної поведінки серед представників численних соціальних спільностей. Такі форми соціальної девіації, як сирітство, бродяжництво, алкоголізм, проституція, наркоманія, стали практично невід'ємними елементами соціального життя багатьох пересічних громадян. Звісно, що ці форми суспільного існування стосуються і сім'ї [6, 77].

Суспільство, що трансформується на протиположному до стабільного, володіє обмеженою кількістю макросоціальних ресурсів оптимального функціонування сім'ї, проте продукує багато різних стресових подій, що впливають на її функціонування. Передбачається, що сім'я формується під впливом типових для кризи факторів: низький рівень життя у переважній більшості населення, складність поєднання професійної і батьківської ролей, зміна усталеного соціального середовища на тлі погіршення рівня життя, посилення конкурентних відносин у професійній сфері.

Фактори, що викликають кризову ситуацію в сім'ї, умовно можна поділити на загальні та специфічні. До загальних належать фактори, що виникають в умовах трансформації суспільства від тоталітарного до демократичного: це відсутність досвіду управління кризовим суспільством, структурна перебудова економіки, боротьба за

владу, зміна системи цінностей населення та ін. Диспропорція світової економіки, погіршення стану навколишнього середовища в сукупності з порушенням миру і відсутністю безпеки, поправлення прав людини і різний ступінь розвитку судових і демократичних інститутів створюють усі умови, які через міжнародну міграцію також негативно впливають на функціонування і стабільність сім'ї. Все більше виникає фіктивних шлюбів, а значить і фіктивних сімей [2, 13].

Водночас у сучасній соціокультурній ситуації склалося протиріччя між занепадом суспільної моралі, з одного боку, і зміцненням у масовій свідомості жінок моральної і духовної цінності сім'ї — з іншого. За своєю біосоціальною природою жінка ставить за свою мету збереження, відстоювання від впливу зовнішнього соціального середовища перевірених життям принципів функціонування сім'ї. Зрозуміло, що сформувати і зберегти сім'ю в умовах соціальної незахищеності, психокультурного дискомфорту дуже складно. Тому і спрацьовує в масовій свідомості жінок захисний гендерний ефект [3, 55].

Специфічними факторами, що впливають на функціонування інституту сім'ї, можна вважати стихійні лиха, технологічні аварії, збройні, релігійні, трудові конфлікти, епідемії, хвороби тощо. Вплив таких факторів має, як правило, локалізований, короткочасний характер, але відзначається великою силою психологічного впливу на механізми психокультурної адаптації людей. А взаємодія загальних і специфічних факторів визначає конкретний рівень кризового стану кожної сім'ї України. Зрозуміло, що згадані вище фактори проявляються через конкретні соціальні події, що і спричиняють вплив на сім'ю.

Існує достатньо умовна класифікація таких подій з точки зору їх очікувань членами сімей. Це, по-перше, нормативні (очікувані) і не нормативні (неочікувані) події, по-друге, події внутрісімейні і зовнішні щодо сім'ї, по-третє, невизначені, неусвідомлені і чітко усвідомлені події. Далі йдуть хронічні і тимчасові діючі, кумулятивні та ізолюючі події. Отже, криза в соціокультурному середовищі веде до психокультурної кризи сучасної сім'ї.

Шлюбно-сімейна поведінка партнера формується під впливом трансформуючої за західними зразками масової культури та досвіду найближчого оточення (сусіди, друзі, близькі, родичі, колеги по роботі), тому останніми роками у функціонуванні інституту української сім'ї з'явилися нові демографічні тенденції: збільшен-

ня питомої ваги розлучення, неповних сімей, загальне зниження народжуваності, а значить кількості дітей в сім'ї. Виникло явище, яке досить складно фіксується в сучасних умовах, — це процес розмиття системи поведінкових норм у сфері сімейних стосунків та зміст сімейних ролей. Суттєвим аспектом такої тенденції в останні роки є розмежування батьківства і сім'ї. Таке розмежування полягає в широкому поширенні неповних (насамперед материнських) сімей, у збільшенні подружніх пар, які не бажають мати навіть однієї дитини [1].

У будь-якому суспільстві є чимало факторів, які дистимулюють вплив на численність сім'ї. За останні сто років уряди різних країн проводили експерименти з такими факторами, щоб збільшувати або зменшувати численність сім'ї через дітонароджуваність. Проте більшість таких соціальних експериментів лише деякою мірою впливали на народжуваність, а в окремих випадках не були ефективними. Українське суспільство повинно забезпечити можливість подружнім парам самим відповідально вирішувати питання про численність своєї сім'ї. Особливо це питання стосується так званих співзалежних сімей з нездоровою моральною атмосферою, яких в Україні стає дедалі більше (близько 80 %) [5].

Отже, характерна для західних країн тенденція розмежування інститутів шлюбу і сім'ї спостерігається і в Україні. З іншого боку, в сучасних умовах сама по собі роль інституту шлюбу посилюється, передусім у регулюванні відносин власності. Такий зміст функціонування сім'ї свідчить про зростання прагматичного підходу до формування сімейних стосунків, крім того, нові тенденції призводять до різномайття сімейних форм подружжя. Факторний аналіз уявлень нашої молоді про сім'ю виявив декілька існуючих моделей сучасної української родини: примітивно-споживчу, традиційну, духовно-дружню, безмотиваційну (випадкову). Звісно, жодну із наведених моделей не можна вважати досконалою в сучасному кризовому суспільстві.

Згадані вище порушення у функціонуванні сучасної української сім'ї роблять проблематичним саме визначення поняття сім'ї. Стосовно цього серед дослідників існує два основних тлумачення поняття "сім'я". Згідно з першим тлумаченням пропонується звизити об'єм поняття, як на це вказують деякі західні вчені. Наприклад, вважати сім'єю лише такі спільності, де є залежні члени сім'ї (неповнолітні, інваліди, пристарілі). Друге тлумачення сім'ї як соціальної одиниці ґрун-

тується на теорії малих груп, яка досить детально розроблена в соціології та соціальній психології. За цим підходом виокремлюються різні типи сім'ї як малої групи особливого роду. В основу типології покладені такі показники: юридична реєстрація шлюбу, юридичні взаємовідносини батьків і дітей, сімейна структура, соціально-демографічні характеристики чоловіка та жінки, а також співзалежної сім'ї зі специфічними проблемами.

Ми дотримуємося здебільше позиції дослідників Ю. М. Якубової, А. С. Волинець, Г. І. Онищенко. Згідно з нею до поняття "сім'я" можна зарахувати малу групу особливого роду, що спирається на кровне споріднення та шлюб, члени якої пов'язані спільністю побуту. Крім цього, за основу критерію також береться етап життєвого циклу сім'ї. Зрозуміло, що реальна сім'я володіє декількома ознаками, які можна за сучасних соціокультурних умов її існування доповнити навіть нетиповими, або альтернативними, ознаками для даної групи.

Таким чином, проведений теоретичний аналіз наукової літератури і дані нашого експерименту свідчать, що процес функціонування сучасної української родини проходить у складних і суперечливих умовах, коли суттєво, навіть різко змінюються суспільні відносини, економічні і соціокультурні функції родини, ставлення членів родини до засобів виробництва та поглиблення автономізації [6, 45].

Дослідженнями встановлено, що сім'я як економічне і соціокультурне явище в сучасних умовах кризового суспільства зазнає значного впливу факторів, дія яких часто має взаємовиключний характер. За таких умов навіть фактори стабілізації сім'ї одночасно можуть діяти як дестабілізаційні фактори. Досвід минулого засвідчує, що

разом з певними здобутками українська сім'я багато втратила зі своєї педагогічної системи виховання особистості дитини. Отже, деструктивні тенденції у функціонуванні сім'ї, які послідовно формувались останнім часом через соціальні та культурні реформи, призвели до загального порушення міжродинних стосунків. Особливо це позначилося на виховній функції, на впливі сім'ї, на формуванні особистості дитини, виявились у відчуженні батьків і дітей, національному нігілізмі та духовному зубожінні молоді.

У зв'язку з цим виникла потреба пошуку нових підходів до розв'язання проблем сім'ї, до виховання дітей, до формування її зв'язків із соціальним середовищем, до осмислення історичного досвіду української родини та формування на цій основі оригінальної та самобутньої особистості.

Література

1. Агильдеева Е. Ф. Городская многодетная семья // Социол. исследования. — 1990. — № 9. — С. 28–41.
2. Прихожан А. М., Толстых Н. Н. Дети без семьи. — М.: Педагогика, 1990. — 220 с.
3. Пязешкиан Носсрат. Позитивная семейная психотерапия: Семья как психотерапевт: Пер. с англ. — М.: Смысл, 1993. — 170 с.
4. Соціальна робота з дітьми, молоддю, жінками, різними категоріями сімей. — К.: УДУССМ, 1999. — 43 с.
5. Стельмахович М. И. Социальная проблема нравственной подготовки к семейной жизни: роль народной педагогики // Социол. исследования. — 1991. — № 9. — С. 14–23.
6. Якубова Ю. М., Антонова-Турченко О. Г., Святненко Г. В., Московка М. М. Проблемні сім'ї: діти і батьки. — К., 1998. — 230 с.

The article considers the theoretical questions of family functioning, the factors of divorcers on different stages of marriage. The author shows the particularities of relations in young.

Надійшла 13 квітня 2006 р.